

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Z życia książki : ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych oraz konteksty : prace dedykowane profesorowi Leonardowi Ogiermanowi : recenzja

Author: Hanna Langer

Citation style: Langer Hanna. (2015). Z życia książki : ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych oraz konteksty : prace dedykowane profesorowi Leonardowi Ogiermanowi : recenzja. "Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy" (2015, nr 4, s. 190-196).

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

HANNA LANGER
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej

Z życia książki : ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych oraz konteksty : prace dedykowane profesorowi Leonardowi Ogiermanowi / pod redakcją Anny Tokarskiej. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. – (Studia Bibliologiczne, ISSN 0860-8164; t. 20). – (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, ISSN 0208-6336; nr 3333)

Dwudziesty tom „*Studiów Bibliologicznych*” to publikacja ważna przynajmniej z dwóch powodów – jest to tom jubileuszowy, ale przede wszystkim ofiarowany Profesorowi Leonardowi Ogiermanowi, który od ponad dwudziestu lat związany jest z Instytutem Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, gdzie prowadzi badania dotyczące m.in. szeroko rozumianej ochrony i konserwacji książki. Zestawiona przez Tadeusza Maciąga *Bibliografia publikacji Profesora Leonarda Ogiermana z lat 1968–2011*, która zawiera opisy 94 publikacji, 3 patentów i norm oraz 8 wystąpień referatowych niepublikowanych – w języku polskim i angielskim – najlepiej świadczy o dokonaniach Profesora i Jego wkładzie w rozwój różnych dyscyplin. Pracował bowiem w Instytucie Chemii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, później w Instytucie Ochrony Roślin w Poznaniu, a następnie – w latach 1994–1995 – na Wydziale Inżynierii Środowiska Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Jak czytamy w *Curriculum Vitae Profesora Leonarda Ogiermana* – przygotowanym przez Agnieszkę Bangrowską, uczennicę Badacza – liczne publikacje w renomowanych czasopismach zagranicznych przedstawiające efekty badań dotyczących chromatograficznych metod badania substancji biologicznie czynnych i trucizn sprawiły, że w latach 1980–1986 Leonard Ogierman znalazł się w gronie najczęściej cytowanych polskich autorów. Niespodziewanie zatem dla swojego środowiska naukowego Leonard Ogierman rozpoczął pracę w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. O podjęciu tej decyzji – jak dalej czytamy – zdecydowały jednak inne pasje: kolekcjonerstwo i bibliofilstwo oraz doświadczenie konserwatorskie. W Instytucie Profesor kierował Międzywydziałową Pracownią Konserwacji Książki, obecnie działającą jako Laboratorium Ochrony i Konserwacji Zbiorów, którym Profesor nadal zarządza. Wśród licznych projektów konserwatorskich i badawczych na szczególną uwagę zasługuje prze-

prorowadzenie prac konserwatorskich nad unikalnym, zabytkowym zasobem z Jasnogórskiej Biblioteki OO. Paulinów w Częstochowie oraz kolekcją z Biblioteki Klasztoru OO. Paulinów na krakowskiej Skalce¹.

Na treść jubileuszowego tomu złożyły się teksty autorstwa 22 badaczy: pracowników Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Laboratorium Ochrony i Konserwacji Zbiorów, Zakładu Kultury Czytelniczej i Informacyjnej, Zakładu Bibliotekoznawstwa, Zakładu Historii Książki i Bibliotek), badaczy Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. I. Opackiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki), Instytutu Chemii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Archiwum Państwowego w Katowicach i Muzeum w Chorzowie oraz Jarosława Łuniewskiego – zakonnika paulina. Dzięki różnorodnym zainteresowaniom naukowym autorów publikacji czytelnicy otrzymali księgę o charakterze interdyscyplinarnym, podobnie jak prezentują się zainteresowania zawodowe i pozazawodowe Profesora.

W omawianym tomie dokonano podziału artykułów na dwie części problemowe: *Techniki badawcze i narzędzia procesu konserwacji* oraz *Konteksty literackie, bibliofilskie, biblioteczne*. Na pierwszy blok tematyczny złożyły się artykuły, w których podjęto zagadnienia szeroko rozumianej konserwacji i ochrony zbiorów. Mowa jest o czynnikach wpływających na niszczenie papieru oraz o ochronie i badaniu kolekcji bibliotecznych w różnych instytucjach. Podkreślić trzeba, że w tym segmencie prezentowanej publikacji zamieszczono fotografie – m.in. grzybów działających destrukcyjnie na papier, przykładów korozji atramentu, szaf bibliotecznych w Pałacu w Nieborowie – doskonale uzupełniające przedstawiane kwestie. Zbiór otwiera artykuł Agnieszki Bangrowskiej pt. *Oddziaływanie atramentów oraz pigmentów na podłoże papierowe. Klasyfikacja i charakterystyka najważniejszych pigmentów stosowanych w zbiorach bibliotecznych*. Autorka zwróciła uwagę na fakt, iż identyfikacja atramentów jest ważna przed podjęciem jakichkolwiek prac nad dokumentami, ponieważ m.in. od składu chemicznego atramentu zależy szybkość procesu jego rozkładu i degradacja papieru, jak również wybór metody konserwacji. O destrukcyjnym wpływie grzybów na papier pisze Tadeusz Maciąg w artykule *Grzyby niszczące zabytkowy papier. Analiza druków z lat 1500–1600 z kolekcji Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*. Z poddanych badaniom 80 książek noszących znamiona działania mikroorganizmów 45 przynajmniej w jednym z dwu punktów pomiarowych wykazało zarażenie grzybami. Stan zachowania księgozbioru autor ocenił jako dobry, ponieważ

¹ Wynikiem tych starań są m.in. cenne dla bibliologa teksty Profesora na temat ochrony zabytkowej biblioteki Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie (Ogierman, 2001; Ogierman, 2009a) czy publikacje podejmujące zagadnienia konserwacji książki, także zabytkowej (Ogierman, 2009b).

tylko w 10% badanych druków znajdowała się żywotna grzybnia. Wydawnictwa te wymagają jednak natychmiastowej ingerencji konserwatorskiej. W przeprowadzaniu tych prac istotna jest znajomość m.in. naturalnych składników zawartych w klejach i produktów ich przemian, ponieważ w naturalny sposób przyczyniają się one do starzenia dokumentów bibliotecznych. Oznaczeń tych elementów można dokonać wykorzystując metody chromatograficzne, o czym pisze Józef Śliwiok w *Chromatografii gazowej w badaniach zabytkowego materiału bibliotecznego*.

W przypadku dawnych bibliotek badacze nie tylko dokonali opisu zawartości treściowej wydawnictw, ale sprawdzili też ich oprawy, starając się przybliżyć wygląd kolekcji oraz pośrednio odpowiedzieć na pytanie o wartość zbiorów, wyrażającą się m.in. w doborze opraw. Uwagę na ten fakt zwróciła Mariola Jarczykowa w artykule zatytułowanym *Dawne oprawy książek w świetle inwentarzy i korespondencji Radziwiłłowskiej*. Badanie zachowanych egzemplarzy z rodowej kolekcji, a w przypadku zaginionych woluminów – przede wszystkim inwentarzy i korespondencji, pozwoliło na scharakteryzowanie najbardziej wartościowych opraw książek. Wśród nich znajdują się różne wydania Pisma Świętego, z których kilka, należących niegdyś do Bogusława Radziwiłła, jest przechowywanych obecnie w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Inne nieświeżkie egzemplarze Biblii zgromadzono w Centralnej Bibliotece Naukowej im. Jakuba Kołasa Narodowej Akademii Nauk Białorusi w Mińsku. Podkreślić trzeba, że dokumenty i akty archiwalne – głównie inwentarze i spisy zbiorów bibliotecznych – są zazwyczaj podstawowym materiałem badawczym na początkowym etapie analiz, szczególnie dotyczących kolekcji znajdujących się w magazynach krajowych, a tym bardziej zagranicznych, później natomiast, po dotarciu do dokumentów, doskonale uzupełniają wyniki badań prowadzonych z autopsji. Zagadnienia te podjął Edward Różycki w *Stanie zachowania i konserwacji książki w województwie ruskim (XVI–XVIII wiek)*. Już w niektórych inwentarzach, jak stwierdził autor, widoczny jest – niestety – brak troski o zbiory, co zapewne przyczyniło się do ich zniszczenia, a nawet unicestwienia. Autor pisze zatem o zagrożeniach dla książek, którymi były m.in. kradzieże, pożary, zalanie wodą, działalność gryzoni, a także nieodpowiednie przechowywanie. Analiza zachowanych inwentarzy lwowskich mieszczań wykazała niedużą liczbę nieoprawionych książek. Dbalością o szatę edytorską książek, ale też ich oprawy, wykazała się ormiańska społeczność Lwowa, zamieszkująca to miasto od czasów średniowiecza. Ta troska widoczna jest m.in. w stosowaniu znaków własnościowych (superekslibrisów), wyborze opraw, ale także w sposobach przechowywania, np. w szafach umieszczonych w ścianach. Wśród omówionych bibliotek magnaterii i szlachty zwrócono uwagę na zbiory Sobieskich w Żółkwi, do których gromadzenia, w znacznym stopniu, przyczynił się także Jan III Sobieski. Wybrane oprawy książek stały się podstawą do

przedstawienia przez Agnieszkę Białą *Wariantów radelek wizerunkowych na szesnastowiecznych oprawach książkowych w Zabytkowej Bibliotece oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie. Analiza kompozycji i tematów ikonograficznych wybranych tłoczeń*. Autorka wymieniła warianty radelek wizerunkowych wytłoczonych na jasnogórskich oprawach, a następnie zanalizowała układ i kompozycję tłoczeń.

Współczesnym problemom ochrony zbiorów poświęcono cztery kolejne teksty. Katarzyna Kwaśniewicz omówiła *Historię i osiągnięcia Pracowni Konserwacji Masowej w Archiwum Państwowym w Katowicach*. Jak zaznaczono, konserwacji masowej poddawane są starannie wyselekcjonowane akta spełniające określone warunki, są to np. dokumenty dziewiętnasto- i dwudziestowieczne, cenne z punktu widzenia historii regionu czy zachowane w formie „luzów” lub możliwych do rozłożenia poszytów. Problemy *Ochrony zbiorów bibliotecznych w polskich siłach zbrojnych na przykładzie Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie* zaprezentował Sergiusz Czarzasty. Autor opisał losy polskich dziewiętnastowiecznych kolekcji wojskowych, także tych które znajdują się w Centralnej Bibliotece Wojskowej. Obecnie dostępne są w niej unikatowe na skalę światową zbiory piśmiennictwa wojskowego i paramilitarnego, np. *Taktyka* Józefa Łęckiego napisana na prośbę naczelnika powstania kościuszkowskiego. Cenne są też materiały kartograficzne, wśród których na uwagę zasługuje atlas żeglarski Lucasa J. Waghenauera wydany około 1600–1603 r. w Amsterdamie. W dalszej części swojej pracy Czarzasty omówił metody ochrony zbiorów w Centralnej Bibliotece Wojskowej: od działań profilaktycznych, głównie właściwego przechowywania zbiorów (np. elektroniczny system ograniczający dostęp do zbiorów osób niepowołanych), poprzez digitalizację, stworzenie cyfrowej biblioteki „Zbrojownia” oraz mikrofilmowanie, po odkażanie dokumentów i profilaktyczne dezynfekcje.

Dwa kolejne artykuły dotyczą problematyki ochrony zbiorów bibliotecznych. Beata Żołędowska-Król zajęła się *Tematyką ochrony zbiorów bibliotecznych w czasopiśmiennictwie światowym na podstawie bazy BABIN za lata 1990–2010*. Autorka zanalizowała 100 artykułów, wyróżniając publikacje obejmujące prace teoretyczne, metody konserwacji zbiorów bibliotecznych, kradzieże w bibliotekach, katastrofy w bibliotekach i likwidowanie skutków katastrof, czynniki niszczące materiały w zbiorach bibliotecznych oraz programy konwersji zbiorów. Z kolei Joanna Kamińska przedstawiła *Problemy bibliotek i ochrony ich zbiorów w świetle wybranych artykułów z czasopism polskich w latach 1994–2013*, analizując treść 145 artykułów. Jak stwierdziła autorka, dominującym tematem publikacji są wprawdzie czynniki niszczące zbiory, ale często pisano też o nowoczesnych systemach zabezpieczających i digitalizacji dokumentów. Tę ostatnią kwestię częściej traktuje się jednak jako dodatkową formę udostępniania zasobów niż metodę ich ochrony.

Równie interesujący zbiór tekstów zamieszczono w drugiej części „*Studiów Bibliologicznych*”, którą otwiera artykuł Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz *Rozważania o utracie książek*. Autorka zwróciła uwagę na fakt, iż niebezpieczeństwem dla księgozbiorów są nie tylko katastrofy czy zagrożenia mikrobiologiczne. „Oczyszczanie” księgozbiorów z piśmiennictwa „niewygodnego” dla władzy znane jest przecież od czasów Biblioteki Aleksandryjskiej, eskalacja nastąpiła zaś po objęciu rządów przez Adolfa Hitlera. Wydarzenia z dziejów Polski również dostarczają przykładów unicestwiania książek, nieraz stanowiących dziedzictwo wielu pokoleń.

Anna Sitkowska i Iwona Rak przedstawiły artykuł pt. *Anna Jagiellonka jako adresatka listów dedykacyjnych Jakuba Wujka i Piotra Skargi*. Swoje analizy autorki podsumowały przypuszczeniem, że polscy jezuici odwoływali się do autorytetu Anny Jagiellonki, oddając książki do rąk „ludzi pospolitych” (s. 219). *Żywoty świętych* wydane w języku narodowym stały się zaś „ulubioną lekturą kobiet, od królowych poczynając, a na szlachciankach i mieszczańkach kończąc” (s. 219).

W dwóch tekstach można przeczytać o bibliofilskich zainteresowaniach. O zamięłowaniu do ksiąg pisze Teresa Wilkoń w *Bibliofilskich pasjach Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej*, która stała się jednym z największych mecenasów sztuki w okresie Oświecenia. Bogata biblioteka księżnej obejmowała wydawnictwa różnorodne, były to m.in. materiały muzyczne, teatralne, ale także z zakresu architektury, ogrodnictwa, zbiory grafiki i ilustracji książkowych, prasowych. Izabela Czartoryska gromadziła też zbiór w języku francuskim, kompletowany zgodnie z zainteresowaniami gości i artystów bywających na dworze. Temat bibliofilstwa pojawia się również w tekście Agnieszki Kotwicy *Druki bibliofilskie nicejskiej Oficyny Tyszkiewiczów w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Nie jest to wprawdzie kolekcja najstarsza, ale stanowi przykład pasji bibliofilskiej typografa – Samuela Tyszkiewicza. W ossolińskim zbiorze – jak czytamy – dostrzec można dbałość wydawcy o szczegóły artystyczne, stosowanie ozdobiaków i iluminacji, jakość winiet, grafiki i akwarel.

Cztery artykuły poświęcono różnorodnym zagadnieniom związanym z duchowieństwem. Jak można było przypuszczać, liczne cenne woluminy z bibliotek klasztornych (nie tylko paulińskich) uległo zagubieniu lub zniszczeniu w wyniku kasacji klasztorów, o czym pisze Jarosław Łuniewski w *Supresji klasztorów paulińskich w prowincjach niemieckiej, austriackiej, węgierskiej i polskiej a jej wpływ na losy bibliotek*. Sekularyzacja zakonnych księgozbiorów odbierana była – nie tylko przez zakonników – jako forma wandalizmu. Przyznać trzeba, że uniwersyteckie i naukowe biblioteki francuskie, hiszpańskie, włoskie i niemieckie swój rozwój zawdzięczają właśnie kasacie zakonów. Jolanta Szulc w artykule pt. *Exlibris z biblioteki ks. Jana Alojzego Nepomucena Ficka*. *Współczesne funkcje znaku książkowego* krótko przedstawiła historię księgoznaku, następnie omówiła podpisy

własnościowe, pieczętki, dedykacje, ekslibrisy, a także uwagi i komentarze czytelników zamieszczone w liczącej 2273 woluminy kolekcji obecnie przechowywanej w parafii Najświętszej Marii Panny i św. Bartłomieja w Piekarach. Wśród nich 245 tomów posiada ekslibris z napisem „Ex Libris Joannis N. Aloys Fietzek”.

Kolejne dwa teksty zamieszczone w „*Studiach Bibliologicznych*” również dotyczą kapłanów. Andrzej Trojnar w artykule pt. *Rola księży Jana i Pawła Brandysów w kształtowaniu historii ziemi śląskiej* przypominał sylwetki dwóch duszpasterzy, którzy wyróżniali się nie tylko swoją posługą kapłańską, ale także działalnością organizacyjną i przede wszystkim polityczną, dążąc do zachowania polskości na Śląsku. Bogumiła Warzachowska scharakteryzowała *Księgozbiory śląskich kapłanów w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. Szczegółowej analizie poddała trzy kolekcje: abpa Szczepana Wesołego, ks. prof. Remigiusza Sobańskiego i ks. prof. Wincentego Myszora. Nie są to księgozbiory kompletne, stanowią jednak przykład „pracowni specjalistycznych”, warsztatów pracy o charakterze teologiczno-humanistycznym. Składają się na nie najczęściej wydawnictwa współczesne, chociaż nie brakuje publikacji dziewiętnastowiecznych, z okresu międzywojennego i powojennego. Na szczególną uwagę zasługują pozycje ze znakami proveniencyjnymi, zwłaszcza notatkami darczyńców. O księgozbiorze prywatnym pisze też Sylwia Borowik, prezentując *Bibliotekę domową Alfreda Szklarskiego*, katowickiego twórcy. Jest to kolekcja zamknięta, niezbyt duża, bo licząca niewiele ponad 700 woluminów, ale wraz z archiwum Szklarskiego tworzy niezwykle cenne źródło wiedzy i badań nad twórczością pisarza.

Omawiany tom zamyka artykuł Agnieszki Bajor pt. „*Studia Bibliologiczne*” jako źródło informacji śląskoznawczej i zagłębiowskiej. Wydawnictwo zapoczątkowało swoją historię w 1983 r. dzięki inicjatywie Adama W. Jarosza. W dziewiętnastu tomach ukazało się – według badań autorki – 250 artykułów, z których 79 dotyczy głównie Śląska i w zdecydowanie mniejszym stopniu Zagłębia Dąbrowskiego. W opracowaniu wyróżniono kilka działów tematycznych: Bibliotekarstwo, Wytwarzanie książki, Struktura i dzieje książki, Użytkowanie książki, Bibliologia, Bibliografia i Varia. Jak zaznaczyła w podsumowaniu autorka, „*Studia Bibliologiczne*” stanowią ważny element informacji na temat lokalnego – śląskiego i zagłębiowskiego – ruchu wydawniczego, literatury, książki, prasy czy bibliotek oraz uzupełniają niewątpliwie ogłaszane drukiem monografie i prace zbiorowe, także te, które powstały z inicjatywy Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (s. 332–333).

Prezentowaną publikację należy uznać za ważną i wartościową. Różnorodność podejmowanej tematyki sprawia, że lekturę jubileuszowego tomu „*Studiów Bibliologicznych*” można polecić wszystkim osobom zainteresowanym zagadnieniami szeroko rozumianej bibliologii.

Bibliografia

- Ogierman, L. (2001). *Konserwatorska ochrona zabytkowego zbioru bibliotecznego Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Ogierman, L. (2009 a). Konserwacja zabytkowego materiału bibliotecznego z klasztoru Ojców Paulinów w Krakowie na Skałce. W: H. Olszar, B. Warząchowska (red.), *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce: historia i współczesność* (s. 32–52). Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Ogierman, L. (2009 b). Wybrane elementy analizy instrumentalnej w badaniach zabytkowej książki. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*, 2, 65–73.